

Senad Alić

Was het zo



Scrivare is een merk van Uitgeverij SWP

Was het zo
Senad Alić

ISBN 978 90 8560 273 6

NUR 402

THEMA DN

Eerste druk april 2023

© 2023 Uitgeverij SWP Amsterdam

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor mijn maatjes

*“Ik ben niet wat er met mij is gebeurd,
ik ben wat ik verkies te worden.”*

Carl Gustav Jung



"ja nisam ono što mi se dogodilo
ja sam ono što sam odlučio da budem"
karel jung

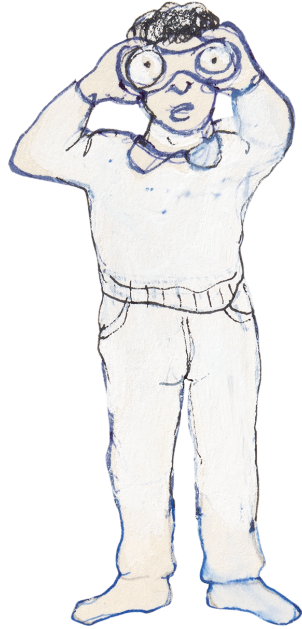
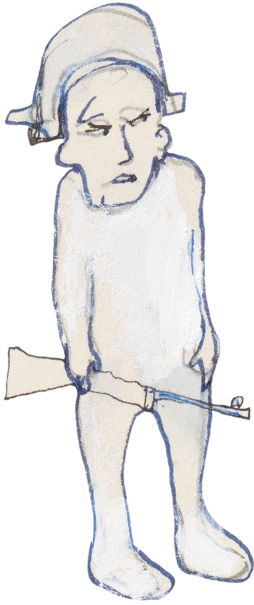
1

Ik werd wakker door het vertrouwde sterke aroma van Bosnische koffie die uit de keuken van ons huis kwam. De geur vulde de kinderslaapkamer, die ik deelde met mijn twee broers. Moeder riep mij.

‘Senad, mijn zoon, het is *vakat* (tijd) om op te staan. *Sabah* (ochtend) is al lang geweest. Ik heb hout nodig om brood te bakken, kom snel naar beneden.’

Wij sliepen met zijn drieën op een groot bed in een kleine slaapkamer op de eerste etage. Ik trok de deken over mijn hoofd, maar wist ook dat als moeder achter mijn naam nog “zoon” toevoegde, ik haar niet langer moest laten wachten. Ik voelde met mijn hand aan de rechterkant van het bed. Het was koud. Mijn oudste broer was allang wakker en naar school gegaan. Ik was zo gelukkig dat ik nog niet naar school hoefde. Aan de linkerkant van het bed, onder de dekens, was alleen de neus van mijn jongere broer te zien. Hij bewoog niet. Uit zijn neus verschenen kleine witte wolkjes. In de kamer was het erg koud. Nog slaperig en rillend ging ik snel via de trap naar beneden. Onder mijn blote voeten voelde ik het zachte *ponjava* (kleed) dat er lag. Zoals alle tapijten in het huis waren die door moeder gemaakt.

Beneden stond de keukendeur op een kier open en hoorde ik de stemmen van de vrouwen. Het was een van de ochtenden dat de buurvrouwen bij moeder koffie kwamen drinken. Op de andere dagen, behalve in de weekenden als de mannen thuis waren, haastte moeder zich om te doen wat nodig was, zette eten voor de middag op een laag vuurtje op het fornuis, pakte haar spullen en ging bij de buurvrouwen op de koffie. Op winterse ochtenden namen zij wol mee om sokken of handschoenen voor hun mannen en kinderen te breien of oude te repareren. Tijdens lange zomerochtenden borduurden ze kleurrijke tafelkleden, klein en groot. En als alle tafels in huis gedekt waren, borduurden zij kleine kunstwerken voor op de televisie, de radio, het fornuis of de spiegels in de slaapkamers. Vaak praatten



zij over hun kinderen en hoe slim en bijzonder zij waren. De vrouwen schepten op; hun kinderen konden al lezen voordat ze naar school gingen. Ik zag school als een grote zwarte wolk die achter de grote berg tevoorschijn kwam en boven ons stadje zou blijven hangen om alle vrijheid en plezier te overschaduwen. Ik was niet echt geïnteresseerd in boeken en leren. En daarover maakte mijn ouders zich zorgen, vooral vader.

‘Je bent zes jaar geworden, volgend jaar ga je naar school. Het is tijd om te leren. Elke dag twee uurtjes letters overschrijven. De grote en de kleine. Zo leer je lezen en schrijven. Ik zal je elke week in het weekend overhoren.’

Maar leren ging bij mij niet vanzelf. Elke keer als ik de kraai in de top van de kersenboom hoorde, liet ik het boek staan en rende naar buiten. Of als ik de sneeuwvlokken op de ramen zag plakken, of goudkleurige bladeren voorbij zag zweven.

‘Niet lang buiten blijven, je moet leren, anders is je vader straks boos’, hoorde ik moeders stem. Maar de letters kwamen niet in mijn hoofd. Zelfs de grote niet. Ook de straf van vader hielp niet.

‘Drie dagen niet buiten spelen, en na het avondeten geen tekenfilms maar meteen naar bed. Je bent te zacht voor hem, hij moet meer leren.’ Moeder knikte bedeesd. Toen sprong mijn oudste broer te hulp.

‘Kijk, ik heb een strip voor je meegenomen.’ Mijn broer duwde een klein boek onder mijn neus. Op de omslag een tekening die meteen mijn aandacht trok. Twee jongens, eigenlijk nog kinderen, in partizanenkleding. Ze waren gewapend met geweren en bommen. Verborgen achter een grote rots. In de verte was een gewapende Duitse soldaat te zien.

‘Wie zijn het, deze kinderen?’

‘Het zijn Mirko en Slavko, twee jonge partizanen die vochten tegen de *Svabe* (Duitsers), fascistische bezetters tijdens de Tweede Wereldoorlog.’

‘Hoe oud zijn zij dan?’

‘Twaalf of dertien jaar, denk ik. Zal ik je voorlezen?’ En niet wachtend op mijn antwoord begon mijn broer te lezen. ‘Hierboven staat *Nikad robom* (Nooit een slaaf)!’ Hij draaide de voorpagina om... en een wereld ging voor mij open. Samen lazen we het stripboek.

Mijn broer was niet altijd thuis om mij te helpen met lezen. Ik ontdekte al snel dat dit ook niet nodig was. In die winterdagen lag ik in de woonkamer bij de

houtkachel op het kleurrijke tapijt, geweven door moeder toen zij zestien jaar oud was. Liggend op mijn rug heb ik die ene strip meerdere keren per dag “gelezen”. En de tekeningen vertelden me elke keer iets anders. In mijn fantasie werd ik snel het derde maatje van deze twee helden. Ik praatte met hen, leerde hoe ik me voor de Duitsers kon vermommen, onzichtbaar kon zijn. De ene keer verstopte ik me tussen de bladeren van de bomen, de andere keer in het stro op de zolder van een oude schuur.

‘Mirko en Slavko, pas op, aan eind van het bos zit een Duitse bunker. Jullie moeten naar links, en zo achter hun rug komen...’

Maar vader vond het niks, een stripboek. Hij geloofde alleen in echte boeken. Daar leer je van. Als het niet lukt betekent het dat je je best niet hebt gedaan. Naarmate het begin van school naderde werden de straffen steeds strenger. Vader introduceerde een dunne houten stok.

‘Vijf slagen op de ene handpalm en vijf op andere.’ Zo begon de kloof tussen onze werelden en onszelf te groeien en die werd steeds groter, zonder dat wij ons daar bewust van waren.





Op het houten podium van de donkere zaal van de Kino, de enige bioscoop in de stad, stond mijn hele klas van dertig kinderen achter elkaar in drie rijen, netjes gekleed. Meisjes in witte hemden en een blauwe rok. Bijna alle jongens in witte hemden en een blauwe broek. Op mijn hoofd droeg ik een blauwe pet: een *titovka* met daarop een metalen rode ster. De juf en een paar moeders deden een rode doek om onze nekken. Vandaag zouden wij de eed aan ons vaderland en Tito afleggen.

Tussen alle ouders in de zaal zag ik het trotse gezicht van moeder. Ik weet niet meer of vader er ook bij was. Onze kindergezichten waren blij en gespannen. Het grote moment dat wij Tito's pioniers zouden worden was nabij. Achter ons aan de muur, hing de grote vlag in de drie kleuren met de rode ster in het midden. Daaronder het grote schilderij in een dikke houten lijst, een portret van maarschalk Tito in soldatenkleding met de partizanenpet op zijn hoofd. Aan de voorkant van het podium waar wij op stonden, was een lang wit doek vastgeprikt, met dikke zwarte letters:

Za domovinu sa Titom naprijed!

Voor het vaderland, samen met Tito – voorwaarts!

De juf sprak de pioniers-eed zin na zin uit, en wij herhaalden:

'Vandaag, nu ik een pionier ben geworden,

geef ik mijn erewoord als pionier:

Ik beloof plechtig dat ik vlijtig zal leren en werken,

mijn ouders en ouderen zal respecteren,

en een trouwe en oprechte kameraad zal zijn, die zijn woord houdt.

Dat ik het pad van de beste pioniers en het glorieuze werk van de partizanen zal volgen.

Dat ik respect zal hebben voor alle mensen op de wereld die vrijheid en vrede nastreven.

Dat ik van mijn vaderland, van alle broederlijke volkeren zal houden en een nieuw leven vol vreugde en geluk zal opbouwen.'

Zeven jaar waren wij. En wij werden allemaal trotse pioniers.

De volgende dag kregen wij de opdracht om een brief aan kameraad Tito te schrijven over hoe wij ons nu als pionier voelden. Ik schreef:

Lieve kameraad Tito,

Ik schrijf deze brief om je te laten weten dat ik ook jouw pionier ben geworden. Mijn ouders zijn trots op mij. Mijn twee broers ook. Ik ben ook trots. Mijn grootvader Mustafa was ook een partizaan. Misschien heeft hij jou ergens in de oorlog gezien? De Duitsers hebben hem helaas gedood. Ik heb moeder soms stiekem huilend naar zijn foto's zien kijken. Moeder zei dat je haar tweede vader bent.

Jouw pionier Senad

Onder de brief had ik de vlag in drie kleuren met de ster in het midden, en nog een duif met een tak in zijn snavel getekend. De juf las snel de brieven.

'Jouw brief is erg mooi Senad, met een prachtig tekening. Jammer dat je handschrift zo slordig is.'

Na school rende ik direct naar huis, gooide mijn schooltas onder de kersenboom, zodat moeder mij niet zou zien, en ging richting het oude waterreservoir. Mijn vrienden waren er al, gewapend met de geweren, die met takken en latjes in elkaar waren gespijkerd. Toen ik bij de groep was salueerde ik, met mijn rechterhand. Mijn neef Nele liep naar me toe, legde zijn hand op mijn schouder en sprak plechtig:

'Kameraad, neef, vanaf vandaag ben je een pionier, partizaan en hoef je niet langer een *Svabo* (Duitsers) te zijn.'

Als we speelden hadden we partizanen en Duitsers nodig. Maar niemand wilde een *Svabo* zijn. Dus hadden we de regel bedacht dat de jongste kinderen Duitsers zouden zijn. Musa die een van de jongste was, feliciteerde me.

'Kameraad, ik ben blij voor jou! Ik moet als *Svabo* zeker nog honderd keer dood, maar op een dag ga ik de eed afleggen, en dan ben ik ook voor altijd een partizaan.' Partizanen waren altijd in de minderheid, verschuilden zich goed, en na een tijdje begon dan het grote Duitse offensief. Net als in films waren partizanen

guerrillastrijders, slim en sluw, met altijd een nieuwe strategie om de Svabe in een epische slag te overwinnen tot zij uiteindelijk allemaal gedood zouden zijn.

Die dag hadden we ons in het maisveld verscholen.

‘Partizanen in het maisveld, partizanen in het maisveld!’

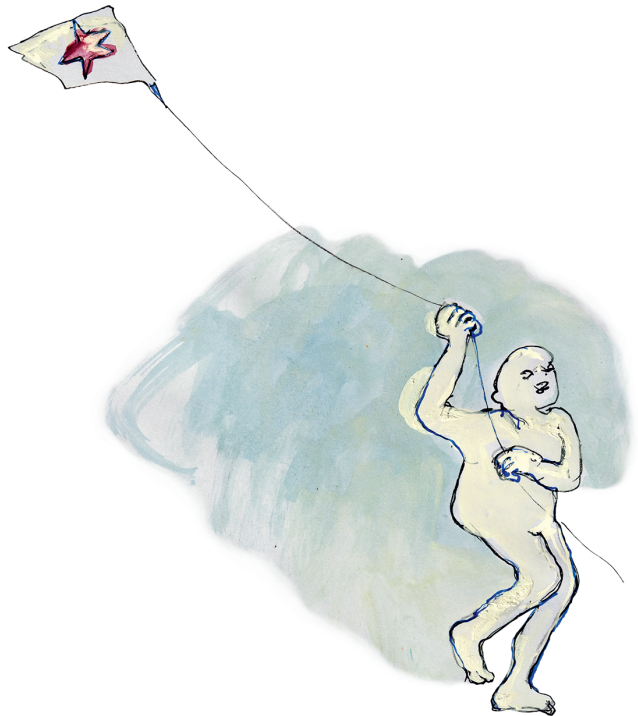
We waren ontdekt en omsingeld.

Het spel werd onderbroken toen onze boze Buurman Safet zich met de oorlog begon te bemoeien, een aantal Duitsers pakte en een draai om de oren gaf.

‘Kleine etters, ik zal jullie een lesje leren! Jullie vernielen mijn maisveld!’

Dat was meteen het einde van het Duitse offensief. Na afloop sprak Nele serieus:

‘Vandaag hebben wij geleerd dat ook de boeren achter de partizanen staan en hen in moeilijke momenten helpen.’





3

Toen na de Tweede Wereldoorlog de socialisten in Joegoslavië aan de macht kwamen, hebben ze eerst het godsdienstonderwijs in scholen afgeschaft. God kreeg alleen een plek in zijn heilige huizen. De kerk, de moskee of de synagoog. In de woonkamers hingen de foto's aan de muren van Tito en tekeningen van kunstenaars die als partizanen tijdens de oorlog hadden gevochten. Religieuze feestdagen werden niet gevierd. Geen ramadan, geen katholieke of orthodoxe kerst. Maar wij kinderen wisten altijd wanneer het ramadan was. Moeder maakte dan baklava en andere lekkernijen. Opa en oma kwamen dan langs. Dan kusten we opa zijn hand en ontvingen daarna geld. Oma bracht *gurabija* (ouderwetse koek) mee. Ze deed een gebedje en vroeg God om haar kinderen en kleinkinderen een gezond en goed leven te geven. Zij kuste ons dan allemaal en deelde de gurabija in gelijke stukken rond. Vervolgens nam ze plaats onder het portret van Tito.

‘God zal Tito een lang leven geven.’

Ze zei het alsof God en Tito elkaar goed kenden en vrienden waren. Mijn vrienden kwamen ook. Zij waren gek op de baklava van moeder. Het werd ook wel het baklava feest genoemd. Als de orthodoxe en katholieke kerst kwam roken de huizen van mijn vrienden lekker naar kaarsen. Er waren altijd koekjes en snoep op tafel. Hun vaders waren ook communisten, maar Gods aanwezigheid kon je onuitgesproken voelen tijdens de religieuze feesten.

Dus God zat een paar dagen per jaar met ons aan tafel als er zo'n feest werd gevierd. Als kinderen wisten we niet om welke het dan precies ging, maar een feest vonden wij het altijd. Na afloop ging God weer weg, als een gast die wist dat hij lang genoeg op bezoek was geweest.

Een warme middag in oktober. De herfstkleuren namen de bossen rond de stad over en spiegelden zich in de blauw gepolijste hemel. De hoge bergen rond de stad slaagden er niet in de oktoberzon tegen te houden. Het arbeidersstadje was stilgevallen. Op het terras van bistro “Aquarium” sliep een man met zijn hoofd op de ronde tafel vol met lege bierflessen. Moeder en ik liepen zwiingend onder een lange rij grote kastanjabomen die hun schaduwen langs de weg wierpen. De kronen van de bomen zagen er troosteloos uit, hier en daar boden nog een paar oranjegouden bladeren koppig weerstand aan de wind. Ik sprong over de schaduwen van de takken die met houtskool getekend leken te zijn op de *kaldrma* (een weg van kleine stenen). Tijdens het springen trok ik mijn hand uit die van moeder, maar zij pakte hem steeds weer vast zonder iets te zeggen. De bruine jas met grote witte knopen die ik droeg, had ik dat jaar van mijn oudste broer geërfd toen hij overging naar groep vijf en een nieuwe jas kon krijgen. Moeder knoopte de jas altijd dicht tot onder mijn kin.

Ik was 7 jaar en zat al een paar maanden in groep 1 van de basisschool. Die middag was de eerste ouderbijeenkomst. Mijn ouders hadden wat school betreft grote verwachtingen. Dat kwam ook door mijn oudste broer die een uitstekende leerling was. Moeder zag dat ik anders was en bleef mij motiveren.

‘Je bent een slim kind, je kan school echt aan, alleen moet je wat vaker leren. Als je dat doet, komt het goed.’

Vader sprak zijn verwachtingen niet uit - hij wachtte af.

De aula van basisschool “Vuk Karadzic” was vol met ouders en kinderen. Vaders in pakken, met de scherpe lucht van de aftershave waar vader ook naar rook. Een groep moeders stond pratend en hard lachend bij elkaar. Feestelijk aangekleed, met opvallende lippenstift en mascara, het haar als een slakkenhuis opgestoken op hun